

Sandomierska Brygada Straży Granicznej

1889-1914

Armoryka

Krzysztof Latawiec
**SANDOMIERSKA BRYGADA
STRAŻY GRANICZNEJ**
1889-1914

Krzysztof Latawiec

**SANDOMIERSKA BRYGADA
STRAŻY GRANICZNEJ
1889-1914**

**Armoryka
Sandomierz 2010**

Seria: *BIBLIOTEKA TRADYCJI SANDOMIERSKIEJ NR 1*

Redaktor: Elżbieta Sarwa

Korekta: Marta Sarwa

Projekt okładki i opracowanie graficzne: Juliusz Susak

Recenzenci: prof. dr hab. Konrad Zieliński, dr Mariusz Kulik

Praca finansowana przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w ramach grantu Prorektora ds. Badań Naukowych i Współpracy Międzynarodowej – badania własne „MNiSW”.

Praca dofinansowana przez Fundację Kultury i Tradycji Europejskiej „Paradosi” w Sandomierzu.

Na okładce: *Sandomierz. Ogólny widok od strony Zawichosta* (lata trzydzieste XX wieku).

Wydawnictwo Sandomierskiego Oddziału Polskiego Tow. Krajoznawczego i Księgarni „Ognisko” w Sandomierzu.

Pocztówka ze zbiorów Marka Bronkowskiego.

Fotografie: Elżbieta Sarwa, Piotr Sławiński.

Ilustracje ze zbiorów: Marka Bronkowskiego, Krzysztofa Latawca, Aleksandra Sosna i Archiwum Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej.

Copyright © 2010 by Krzysztof Latawiec

Wydawnictwo ARMORYKA

ul. Krucza 16

27-600 Sandomierz

tel +48 15 833 21 41

e-mail: wydawnictwo.armoryka@interia.pl

<http://www.armoryka.strefa.pl/>

ISBN 978-83-7950-086-4

Dedykuję wszystkim, którym nie jest obojętny los zabytków Sandomierza

Każdy, kto wjeżdża do Sandomierza ulicą Zawichojską w kierunku Bramy Opatowskiej, mija po prawej stronie stary zaniedbany budynek przy ulicy Zacisze (przez miejscowych z uporem wciąż nazywanej dawną, tradycyjną, z rosyjską brzmiącą nazwą *Komanda*). Widzi wtedy ściśle związany z historią Sandomierza jeden z zapomnianych zabytków. Dzieje miasta zapisane są bowiem nie tylko w starych kościołach, ratuszu czy kamienicach. Historia Sandomierza to także budynki powstałe w okresie niewoli narodowej. Podobnie jak w innych ośrodkach miejskich takich jak Łódź czy Żyrardów stanowią one bezcenną spuściznę po minionych czasach.

Wspomniany budynek do 1914 r. był miejscem stacjonowania oddziałów 16. Sandomierskiej Brygady Straży Granicznej. To jedyny w Polsce zachowany w takim stanie przykład architektury o charakterze militarnym związany z rosyjską formacją graniczną stacjonującą w Królestwie Polskim w XIX i XX w. Budynek ten może, niestety, podzielić los innych XIX-wiecznych budowli, które w ostatnich dekadach zniknęły z pejzażu Sandomierza, gdyż decyzją władz miejskich stare rosyjskie koszary są przewidziane do wyburzenia...

Autor

*Carskie koszary straży granicznej w Sandomierzu.
Widok od ul. Zacisze - stan obecny. Fot. E. Sarwa*

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W TEKŚCIE

- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych
AMWoM – Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy oddział w Mławie
APK – Archiwum Państwowe w Kielcach
APKoJ – Archiwum Państwowe w Kielcach oddział w Jędrzejowie
APKoS – Archiwum Państwowe w Kielcach oddział w Sandomierzu
APL – Archiwum Państwowe w Lublinie
APŁ – Archiwum Państwowe w Łodzi
APR – Archiwum Państwowe w Radomiu
APZ – Archiwum Państwowe w Zamościu
AUSC – Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego
BSG – Brygada Straży Granicznej
ChKP – Chełmski Konsystorz Prawosławny
ChZD – Chełmski Zarząd Duchowny
ХЦЖ – Холмская Церковная Жизнь
ХВЕВ – Холмско-Варшавский Епархиальный Вестник
KGL – Kancelaria Gubernatora Lubelskiego
OOCzBSG – Olkusi Oddział Częstochowskiej Brygady Straży Granicznej
ПККаГ – Памятная Книжка Калишской Губернии
ПККиГ – Памятная Книжка Келецкой Губернии
ПКЛГ – Памятная Книжка Люблинской Губернии
ПКРГ – Памятная Книжка Радомской Губернии
RGL – Rząd Gubernialny Lubelski
УПРМФ – Указатель Правительственных Распоряжений по Министерстве Финансов
ВЕЛ – Варшавский Епархиальный Листок

WSTĘP

Do końca XVIII stulecia Sandomierz był jednym z grupy najstarszych ośrodków administracyjnych na ziemiach polskich. W okresie rozbiorów ze względu na swoje położenie w pasie granicznym utracił na trwałe swój status. Jednak to celowe zepchnięcie na margines życia administracyjnego przez władze rosyjskie nie powiodło się. Otóż na przełomie XIX i XX w. Sandomierz zaczął odgrywać kluczową rolę w systemie ochrony rosyjskiej granicy państwowej za sprawą obecnych tutaj formacji zajmujących się jej ochroną.

Rozbiory Rzeczypospolitej Obojga Narodów znacznie wpłynęły na położenie Sandomierza. Miasto to przed 1772 r. pełniło ważną rolę ośrodka administracyjnego. Znajdowała się tutaj m. in. siedziba władz województwa sandomierskiego. Funkcjonował w nim sąd grodzki oraz sąd ziemski. Pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej przyczynił się do upadku Sandomierza jako ośrodka administracyjnego. Znalazł się on wtedy na obrzeżach Rzeczypospolitej.

W trakcie dwóch pierwszych dekad XIX stulecia Sandomierz zmieniał swoją przynależność państwową. W latach 1795-1809 znajdował się pod panowaniem austriackim. Po pokoju w Schönbrunn znalazł się na obszarze Księstwa Warszawskiego, stając się miastem leżącym przy granicy z imperium Habsburgów. Połączenie Królestwa Polskiego z imperium Romanowów dla Sandomierza oznaczało tylko zmianę przynależności państwowej. Sandomierz nadal pozostał miastem granicznym, zaś postanowienia Kongresu Wiedeńskiego na przeszło 100 lat utrwaliły położenie terytorialne interesującego nas ośrodka miejskiego.

Podpisanie traktatów delimitacyjnych regulujących granicę państwa między Austrią a Rosją umożliwiło budowę formacji strzegących rosyjskiej granicy państwowej, będącej zarazem granicą zewnętrzną Królestwa Polskiego. Wytyczenie granicy biegnącej pod Sandomierzem było dość łatwe. Ustalono ją na Wiśle. W latach 1815-1850 granicy Królestwa strzegła polska straż celno-graniczna. Nie utraciła ona swojego polskiego charakteru nawet po upadku powstania listopadowego, a więc w chwili, kiedy przystąpiono do likwidacji wszystkich cech charakterystycznych dla autonomii Królestwa Polskiego z lat 1815-1831. Należy zauważyć, że proces ten ominął polską administrację celną.

Położenie Sandomierza na starym szlaku komunikacyjnym biegnącym do Przemysła spowodowało konieczność zainstalowania w interesującym nas ośrodku organu administracji celnej. Od 1815 r. istniała tutaj komora celna, przez którą przywożono i wywożono różnorodne towary.

Rola Sandomierza jako znaczącego ośrodka administracyjnego została zmarginalizowana po upadku powstania listopadowego. Stał się on jednym z wielu miast, gdzie usytuowano władze powiatowe. W drugiej połowie XIX w Sandomierz na mapie administracyjnej Królestwa Polskiego zwracał na siebie uwagę dzięki ulokowaniu w tym ośrodku miejskim siedziby władz diecezji sandomierskiej, katolickiego seminarium duchownego, komory celnej lub też sztabu jednej z brygad rosyjskiej straży granicznej.

Niniejsza publikacja została poświęcona dziejom 16 Sandomierskiej Brygady Straży Granicznej. Właśnie dzięki tej - bliżej nieznannej na ziemiach polskich - rosyjskiej formacji, Sandomierz mógł funkcjonować w oficjalnej nomenklaturze w imperium Romanowów na przełomie XIX i XX wieku.

Badanie dziejów rosyjskiej straży granicznej nastęrcza szereg trudności. Taka sytuacja spowodowana jest przede wszystkim zachowaniem bazy źródłowej. Formacja ta na ziemiach polskich w latach 1851-1864 bezpośrednio podlegała Wydziałowi Celnemu Kancelarii Namiestnika Królestwa Polskiego. Pozostałość aktowa po tej instytucji nie zachowała się z powodu fizycznego zniszczenia zasobu Archiwum Akt Dawnych w Warszawie w 1944 r. Rosyjska straż graniczna

w latach 1864-1893 bezpośrednio podlegała pod jurysdykcję Departamentu Opłat Celnych Ministerstwa Finansów w Petersburgu. W 1893 r. straż graniczna została przekształcona w Samodzielny Korpus Straży Granicznej (Отдельный Корпус Пограничной Стражи).¹ Ten fakt zadecydował o losach akt powstałych w wyniku działalności interesującej nas formacji do początku lat 90. XIX stulecia. Z archiwum Departamentu Opłat Celnych oraz zarządów okręgów celnych z obszaru Królestwa Polskiego przekazano do nowo powstałego zarządu Samodzielnego Korpusu Straży Granicznej wszystkie materiały w formie sukcesji czynnej. Upadek carskiej Rosji i dojście reżimu bolszewickiego do władzy spowodowało podporządkowanie straży granicznej instytucjom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo państwa radzieckiego. Taka tendencja została zachowana do dnia dzisiejszego. Spora grupa materiałów będąca pozostałością po straży granicznej została przekazana do Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojenno-Historycznego w Moskwie. Jednak po analizie przechowywanych tam materiałów można stwierdzić, że wiele z nich zostało fizycznie zniszczonych w wyniku działalności człowieka (brakowanie akt) lub też znajdują się w innych, trudno dostępnych dla badaczy instytucjach. Na przykład w Moskwie Muzeum Straży Granicznej znajduje się przy Federalnej Służbie Bezpieczeństwa, które posiada w swoich zbiorach materiały archiwalne i biblioteczne, jakie zostały wytworzone przez tę formację przed 1914 r. Jednak przechowywane tam dokumenty nadal mają status materiałów tajnych, stąd też badacze spoza granic Federacji Rosyjskiej mają do nich bardzo ograniczony dostęp.

Pomimo wyżej wspomnianych trudności i dość zawiłych losów rosyjskiej straży granicznej udało się dotrzeć do materiałów charakteryzujących tę formację, a przechowywanych w zespołach: Departament Handlu Zagranicznego i Departament Opłat Celnych w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Sankt-Petersburgu. Ponadto szereg interesujących materiałów o działalności straży granicznej od-

---

¹ W końcu XIX stulecia rosyjskie słowo „отдельный” tłumaczono jako oddzielny. Jednak na Autor niniejszej publikacji zdecydował się na używanie tłumaczenia „samodzielny”, na określenie korpusu straży granicznej, który od października 1893 r. użył własną niezależną organizację wewnętrzną i prowadził swoją politykę personalną.

naleziono w Państwowym Archiwum Federacji Rosyjskiej w Moskwie w zespole Warszawskiego Okręgu Korpusu Żandarmów.

Na terenie Polski materiały dotyczące straży granicznej przechowywane są jedynie w kilku archiwach: w Łodzi, Łomży, Sandomierzu i Warszawie. Są to jednak zespoły o charakterze szczątkowym, aczkolwiek dość znacznie wzbogacające wiedzę o tejszej formacji. Również sporo informacji przyniosła kwerenda w materiałach pozostałych po działalności rosyjskich urzędów administracji ogólnej szczebla gubernialnego i powiatowego oraz w aktach stanu cywilnego parafii prawosławnych działających przed 1914 r. w pasie przygranicznym.

Prowadząc badania nad strażą graniczną, nie można przejść obojętnie obok źródeł drukowanych, bowiem rozkazy oraz okólniki dla straży granicznej były wydawane w formie drukowanej. Tego typu materiały odnaleziono w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Sankt-Petersburgu i Rosyjskiej Bibliotece Państwowej w Moskwie.

Niniejsza publikacja ma za zadanie przedstawić dziejów jednej z kilku brygad rosyjskiej straży granicznej w Królestwie Polskim – Sandomierskiej Brygady Straży Granicznej.² Przeszło sześćdziesięcioletnia obecność tej formacji w Sandomierzu i okolicach pozostawiła po sobie wiele śladów. Istniało bowiem wiele budynków, w których ona kwaterowała. Działały np. cerkwie prawosławne specjalnie wznieszone na potrzeby straży granicznej. Wśród nich do dnia dzisiejszego istnieją budynki, gdzie znajdowały się instytucje zarządu brygady, batalionów, oddziałów i posterunków. Wielu współcześnie żyjących mieszkańców Sandomierza nie zdaje sobie sprawy z tego, że codziennie ocierają się o historię jednej z rosyjskich formacji mundurowych działających na ziemiach polskich. Celem tej publikacji jest więc także popularyzacja wiedzy na ten temat w samym Sandomierzu.

W tym miejscu chciałbym złożyć słowa podziękowania na ręce wielu życzliwych mi osób, bez których powstanie tej niewielkiej publikacji byłoby niemożliwe. Szczególne podziękowania przekazuję pracownikom sandomierskiego oddziału Archiwum Państwowego w Kielcach, którzy swoją życzliwością oraz wyrozumiałością stworzyli mi bardzo dobrą atmosferę pracy. Nieocenione znaczenie w po-

---

²Interesująca nas jednostka w ówczesnej oficjalnej terminologii nosiła nazwę: „16 Сандомирская Бригада Пограничной Стражи”.

wstaniu niniejszej publikacji mają Państwo Elżbieta i Andrzej Sarwowie, którym jestem bardzo wdzięczny. Dziękuję mojemu opiekunowi naukowemu, kierownikowi Zakładu Historii Krajów Europy Wschodniej UMCS w Lublinie Panu Profesorowi Markowi Mądzikowi za wsparcie i stworzenie wspaniałej atmosfery naukowej. Dziękuję także Panom dr hab. Konradowi Zielińskiemu i dr Mariuszowi Kulikowi za recenzję niniejszej pracy i cenne uwagi.

RODZIAŁ I

POLSKIE FORMACJE GRANICZNE W SANDOMIERZU I OKOLICY PRZED 1851 R.

Pierwsze formacje graniczne w okolicach Sandomierza pojawiły się po 1772 r. Przeprowadzenie pierwszego rozbioru ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów przyczyniło się do przesunięcia granicy z Cesarstwem Habsburgów na linię rzeki Wisły. Przeprowadzając reformę administracji skarbowej na ziemiach polskich, zwrócono uwagę na konieczność modyfikacji struktur formacji ochraniających granice Rzeczypospolitej przed szkodliwym działaniem osób zajmujących się przemytem towarów. Stąd też interesujący nas ośrodek miejski znalazł się w obrębie krakowskiej prowincji skarbowej. W okolicach Sandomierza zaczęli działać skarbowi strażnicy konni i piesi.³ Stan taki trwał do 1795 r., kiedy to Rzeczpospolita utraciła całkowicie swój niepodległy byt państwowy.

Sandomierz w 1795 r. przestał być także miastem granicznym. Przez czternaście lat należał do grupy typowych miast monarchii Habsburgów. Sytuacja uległa zmianie po wojnie francusko-rosyjskiej w 1809 r. Do utworzonego dwa lata wcześniej Księstwa Warszawskiego zostały przyłączone ziemie III rozbioru austriackiego. Sandomierz stał się miastem przygranicznym.

W okresie Księstwa Warszawskiego powstały plany powołania do życia struktur zajmujących się ochroną granic tego organizmu pań-

---

³T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794). Badanie ekonomiczne ze stanowiska ekonomicznego-administracyjnego*, t. IV, Kraków-Warszawa 1897, s. 109-113.

stwowego. Na przeszkodzie realizacji tych zamierzeń stanął upadek owego państwa. Dopiero po międzynarodowym usankcjonowaniu istnienia Królestwa Polskiego połączonego unią personalną i realną z imperium rosyjskim można było mówić o stworzeniu specjalistycznej formacji zajmującej się ochroną granic przed nielegalnym ruchem granicznym i przenikaniem kontrabandy.

Rząd Królestwa Polskiego posiadający autonomię w zakresie polityki gospodarczej już w 1816 r. zwrócił uwagę na konieczność stworzenia struktur zajmujących się ochroną granicy państwa. Szybka realizacja tych planów była niemożliwa ze względu na opóźnienie w delimitacji granic Królestwa Polskiego z Prusami, Austrią i Wolnym miastem Krakowem. Dość szybko uzgodniono przebieg granicy z Prusami. Problemy pojawiły się na granicy z Austrią. Tutaj akt porozumienia podpisano dopiero w końcu 1826 r.⁴

Królestwo Kongresowe było integralnym elementem imperium rosyjskiego. Stąd też w 1818 r. w kręgach rosyjskich biurokratów skupionych wokół Ministerstwa Finansów i podległego mu Departamentu Handlu Zagranicznego pojawiła się koncepcja wprowadzenia w Królestwie Polskim rosyjskiej administracji celnej. Powstała nawet w Petersburgu specjalna Komisja Spraw Celnych i Handlowych ds. traktatów handlowych odnoszących się do imperium i Królestwa Polskiego. Funkcjonowała ona do 1824 r.⁵ Godne zauważenia jest to, że w latach 1819-1823 w niektórych miastach Kongresówki funkcjonowały rosyjskie urzędy celne odpowiadające za kontrolę towarów przewożonych tranzytem do centralnej Rosji.

Rząd Królestwa Polskiego w pełni przejął kontrolę nad sprawami celnymi na obszarze Kongresówki w 1823 r. Z początkiem tego roku zaczęła obowiązywać nowa taryfa celna. Zreorganizowano system urzędów celnych. Ważny dla działania polskiej straży granicznej był paragraf 19 tej ustawy. Tak charakteryzował pozycję straży granicznej:

„Wszystkie Komory i Przykomorki dotąd istniejące a Artykułami 14. 15. i 16. nieobjęte z dniem 1. stycznia 1823. r. ustają, ich miejsce zajmie

⁴Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, zespół nr 146, inwentarz nr 70, sprawa nr 264, k. 5v-7.

⁵Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Sankt-Petersburgu, zespół nr 19, inwentarz nr 3, sprawa nr 43, k. 1-22; sprawa nr 45, k. 1-4.

ści od siebie dochodzącej do 185 metrów. Również pojawiły się słupy graniczne zaopatrzone w barwy biało-czerwone.⁹

Pojawienie się rozbudowanych struktur straży graniczno-celnej przysporzyło już pewnych problemów w pierwszych miesiącach działania tej formacji. Nadstrażnicy i strażnicy pełniący służbę w pasie przygranicznym musieli posiadać pewną bazę lokalową. Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu nie dysponowała tak dużą liczbą lokali. Mieszkańcy pasa przygranicznego nie byli skoryzy udostępniać posiadanych pomieszczeń strażnikom pełniącym służbę dozorową. Władze rządowe, by usankcjonować prawnie konieczność posiadania pomieszczeń służbowych, 4 marca 1823 r. wydały rozporządzenie, które na mieszkańców miast, miasteczek i wsi w pasie przygranicznym nakładało obowiązek udostępniania lokali mieszkalnych osobom zatrudnionym w straży celnej. Za udostępnienie zabudowań na potrzeby straży przewidywano zwrot kosztów - i tak za ulokowanie nadstrażnika 100 złp, strażnika konnego 40 złp i strażnika pieszego 30 złp. Różnica w kosztach za wynajem pomieszczeń była związana z warunkami lokalowymi.¹⁰ Taka sytuacja mogła mieć miejsce w Sandomierzu i okolicach. Jest to jednak tylko przypuszczenie, gdyż jak dotąd nie natrafiono na ślady kontraktu wynajmu pomieszczeń dla straży granicznej z drugiej dekady lat 20. XIX stulecia.

Polska straż graniczna należała do dość dobrze jak na ówczesne czasy uposażonych formacji mundurowych. Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu zdawała sobie sprawę z konieczności solidnego uposażenia strażników, tak aby znieczulić ich na wszelkie propozycje korupcyjne. Starano się także o zagwarantowanie dodatków motywacyjnych za owocną pracę w postaci przechwytywania kontrabandy. Wysokość wynagrodzenia była uzależniona od zajmowanego stanowiska. Nadstrażnicy w końcu lat 30. XIX stulecia otrzymywali do 1800 złp. rocznie. Po wprowadzeniu rubla jako jednostki monetarnej pensja nadstrażnika wynosiła od 320 do 390 rubli rocznie.¹¹ Dla porównania możemy podać zarobki np. burmistrzów miast i miasteczek. Osoby

---

⁹H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Warszawa 1997, s. 195-196.

¹⁰„Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, t. VIII, s. 47-50.

¹¹T. Osiński, dz. cyt., s. 236-251.

niepodległościowego. Kozacy mieli pełnić jedynie służbę dozorową, nie dopuszczając do przenikania na obszar Królestwa Polskiego wrogich elementów politycznych. Nie mogli oni np. ingerować w działalność administracji celnej.¹⁴

W połowie lat 30. XIX stulecia z różnych przyczyn przystąpiono do reorganizacji polskich służb granicznych. Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu w dniu 2 maja 1838 r. wydała reskrypt regulujący organizację polskiej straży granicznej. I tak:

„[...] przestrzeń granicy nad którą przełożony jest Naczelnik straży nazywać okręgiem, a dla odróżnienia od siebie okręgów, odznaczać je liczbą porządkową, tym więc sposobem [...] objazdy Nadstrażnicze 3. 4. i 5. w Gubernii Krakowskiej [...], będą formowały okręg piąty, a intyulacya jego będzie: «Naczelnik Straży Celno-graniczney okręgu 5.» Resztujące zaś objazdy Nadstrażnicze 1. i 2. w Gubernii Krakowskiej, tudzież jeden objazd Nadstrażniczy w Gubernii Sandomierskiej [...], utworzą z porządku okręgu szósty, a intyulacya tegoż będzie: «Naczelnik Straży Celno-graniczney okręgu szóstego».

Struktury straży graniczno-celnej określone reskryptem z maja 1838 r. przetrwały bez większych zmian do końca lat 40. XIX w.¹⁵ W dobie wzmożonej rusyfikacji prowadzonej za rządów namiestnika Iwana Paskiewicza straż graniczna zachowała swój polski charakter. Wpływ na to miało m. in. zachowanie autonomii na polu polityki celnej. Wciąż bowiem między Królestwem Polskim a resztą imperium rosyjskiego funkcjonowała granica celna. Dopiero w końcu lat 40. XIX stulecia przystąpiono do prac, których celem było zlikwidowanie jednej z ostatnich form odrębności Królestwa Polskiego w stosunku do Rosji. Konsekwencją rewizji polityki celnej było także zreformowanie formacji zajmujących się ochroną granicy państwa. Oznaczało to także zmiany w strukturach granicznych działających w Sandomierzu i okolicach.

---

¹⁴*Инструкция козачим полкам, содержащим кордонную страж на границах Царства Польского с Пруссиею, областью вольного города Краков и Австриею, Warszawa 1832, s. 1-4.*

¹⁵AGAD, Zbiory Kartograficzne, sygn. AZ 75, k. 47a.

ROZDZIAŁ II

ROSYJSKA STRAŻ GRANICZNA W OKOLICACH SANDOMIERZA W LATACH 1851-1889

W listopadzie 1850 r. car Rosji Mikołaj I podpisał ukaz likwidujący autonomię celną Królestwa Polskiego. Nadrzędnym celem takiej decyzji było niewątpliwie zlikwidowanie obszaru charakteryzującego się pewnymi specyficznymi przywilejami. Rosyjskie władze rządowe nie były zainteresowane dalszym utrzymywaniem takiego stanu rzeczy, zwłaszcza, że ujednoczenie polityki celnej mogło przynieść same korzyści dla skarbu państwa. Oczywiście należy także doszukiwać się czynnika politycznego, który zadecydował o wprowadzeniu w życie tego ukazu carskiego.¹⁶

Jedną z konsekwencji działania ukazu likwidującego odrębność celną Kongresówki było wprowadzenie na obszar Królestwa Polskiego rosyjskiej administracji celnej oraz struktur rosyjskiej straży granicznej (przygranicznej).¹⁷

W Królestwie Polskim z dniem 1/13 stycznia 1851 r. zaczęły działać trzy okręgi celne (wierzbołowski, kaliski i zawichojski), na obsza-

---

¹⁶W. P. Tekely, *Polityczne i ekonomiczne przesłanki zniesienia granicy celnej pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosyjskim*, [w:] *Studia z historii państwa, prawa i idei. Prace dedykowane Janowi Malarczykowi*, pod red. A. Karabowicza i H. Olszewskiego, Lublin 1997, s. 417-420.

¹⁷Właściwym tłumaczeniem słów „пограничная стража” powinno być „straż przygraniczna”, jednak w przekładzie na język polski rosyjskiej ustawy celnej dla Królestwa Polskiego używa się terminu „straż graniczna”.

rze których istniały komory celne (trzech klas) i przykomórki.¹⁸ Na terytorium każdego z okręgów zainstalowane zostały oddziały trzech brygad straży granicznej noszących miano od nazw okręgów (Wierbołowska, Kaliska i Zawichojska).¹⁹

W 1851 r. Sandomierz znalazł się na obszarze Zawichojskiego Okręgu Celnego. Lokalizacja zarządu okręgu w Zawichoście była dość nietypowa. W tym czasie Zawichost nie odgrywał jakiegokolwiek ważnej roli w strukturze administracji państwowej. Jedynie przed 1851 r. funkcjonowała tutaj polska komora celna. Należy zadać sobie pytanie: dlaczego nie zdecydowano się na lokalizację zarządu okręgu celnego w Sandomierzu? Miasto to spełniało wszelkie warunki potrzebne do zlokalizowania władz okręgu celnego, tak jak Wierbołowo czy Kalisz. Prawdopodobnie władze carskie z premedytacją zrezygnowały z możliwości umiejscowienia zarządu celnego w Sandomierzu ze względu na przeszłość tego miasta. Zresztą zauważalne to było po upadku powstania styczniowego, gdy zarząd celny został przeniesiony z Zawichostu do Sandomierza, a jego nazewnictwo nie uległo zmianie.

W styczniu 1851 r. w okolicach Sandomierza pojawili się strażnicy graniczni Zawichojskiej BSG. Funkcjonariusze tej brygady mieli pełnić służbę dozоровą na całej granicy austriacko-rosyjskiej na obszarze Królestwa Polskiego a więc od posterunku Niwka (nieдалеко od komory celnej w Granicy) do rzeki Bug (pod Dołhobyczowem).²⁰ Należy przypuszczać, że ta typowa rosyjska formacja graniczna przejęła wszystkie posterunki zajmowane przed 1/13 stycznia 1851 r. przez polską straż graniczno-celną.

Przed omówieniem rozlokowania Zawichojskiej BSG w okolicach Sandomierza warto nakreślić organizację wewnętrzną tej jednostki. Brygada rosyjskiej straży granicznej dzieliła się na kompanie

---

¹⁸Ponadto w Warszawie funkcjonowała składowa komora celna. K. Latawiec, *Таможенные учреждения в Царстве Польском в 50-60 гг. XIX века*, [w:] *Исторія торгівлі, податків та мита*, pod red. O. O. Дячка, Дніпропетровськ 2007, s. 124-126.

¹⁹K. Latawiec, *W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864-1915*, Lublin 2007, s. 102-103.

²⁰Zob. *Ustawa Celna dla Królestwa Polskiego*, Warszawa 1851.

chojskiej BSG został określony przez ukaz powołujący tę rosyjską formację w Królestwie Polskim i został przedstawiony w tabeli nr 1.

Zawichojska BSG należała do dość licznych brygad. Składała się ona z siedmiu kompanii²³, te zaś łącznie z 35 oddziałów. Taka sytuacja była podyktowana dość dużym odcinkiem granicy powierzonej dla dozoru tej brygadzie. Struktura brygady zawichojskiej ustanowiona przez ukaz carski powołujący do życia straż graniczną w Królestwie Polskim przetrwała do końca lat 50. XIX w. Na kilkanaście miesięcy przed wybuchem powstania styczniowego brygada zawichojska składała się nadal z 7 kompanii, ale zmniejszono liczbę oddziałów do 27.²⁴ Jak więc wyglądało rozmieszczenie tej jednostki w okolicach Sandomierza? W Zawichoście zainstalowano dowódcę brygady wraz ze sztabem. Na interesującym nas obszarze rozkwaterowano IV kompanię, a jej dowódca stacjonował w Sandomierzu. Powierzono jej dozór granicy o długości 92 wiorst (od komory celnej w Ratajach do Zawichostu).²⁵ Taka struktura straży granicznej przetrwała do wybuchu powstania styczniowego. Organizacja wewnętrzna kompanii została przedstawiona w tabeli nr 2.

Rosyjska straż graniczna od momentu jej wprowadzenia do Królestwa Polskiego funkcjonowała bez poważniejszych problemów. Sprawnie wykonywała swoje obowiązki. Granica w okolicach Sandomierza należała do dość nietypowych na tle całego Królestwa Polskiego. Poczynając od Zawichostu, aż do granic zlikwidowanego wolnego miasta Krakowa biegła ona na Wiśle. Ten ciek wodny stanowił poważną przeszkodę dla potencjalnych przemytników oraz nielegalnego ruchu osobowego, ale trudności te były jednak do przezwyciężenia. Chociaż nie posiadamy danych co do nasilenia przemytu w tym rejonie w latach 50. XIX stulecia, to można przypuszczać, że zdarzały się

---

²³Dowódcy kompanii stacjonowali w następujących miejscowościach: Olkusz, Michałowice, Koszyce, Sandomierz (w guberni radomskiej), Zaklików, Podmajdan i Jarczów (w guberni lubelskiej).

²⁴М. Чернушевич, *Материалы по истории Пограничной Стражи. Часть II-я. Служба Пограничной Стражи в военные время, выпуск 2-й*, Sankt-Petersburg 1909, s. 196-197.

²⁵Granica od Zawichostu do posterunku Kulno (na terenie guberni lubelskiej) na długości 104 wiorst była ochraniana przez V kompanię brygady zawichojskiej. Sztab kompanii znajdował się w Zaklikowie. *Tamże*.

tor medycyny; 5. asesor kolegialny (1890), radca nadworny (1894), radca kolegialny (1898), radca stanu (1911); 6. lekarz wojskowy (1887-?), młodszy ordynator Siemionowskiego Aleksandrowskiego Szpitala Wojskowego (?-1896), starszy lekarz 16 Sandomierskiej BSG (1896-1900), starszy lekarz 14 Częstochowskiej BSG (1900), starszy lekarz 16 Sandomierskiej BSG (1900-1904), starszy lekarz 14 Częstochowskiej BSG (1904-1905), starszy lekarz 20 Chocimskiej BSG (1905-?), starszy lekarz 1 Petersburskiej BSG (1910-1914); 7. św. Stanisława III kl. (1898), św. Anny III kl. (1903), św. Stanisława II kl. (1908); 8. żonaty z Olgą Aleksandroną Sutiaginą wyznania prawosławnego pochodzenia szlacheckiego; Aleksandr (1901-?);³³⁸

LEKARZE WETERYNARII SANDOMIERSKIEJ BRYGADY STRAŻY GRANICZNEJ

Bielskij Jakow Miefodijewicz; 1. prawosławne; 2. ?; 3. ?; 4. ?; 5. sekretarz kolegialny (?), radca tytularny (?), asesor kolegialny (?), radca nadworny (?); 6. lekarz weterynarii 16 Sandomierskiej BSG (1893-1898); 7. ?; 8. ?;³³⁹

Ioffe Michaił Wasiliewicz; 1. prawosławne; 2. ur. 19 września/1 października 1880 r.; 3. ?; 4. Instytut Weterynarii w Kazaniu (1908); 5. -; 6. lekarz weterynarii wolno praktykujący (1908-1912), lekarz weterynarii 10 Rypińskiej BSG (1912-1913), młodszy lekarz weterynarii 10 Rypińskiej BSG (1913-1914), lekarz weterynarii 16 Sandomierskiej BSG (1914); 7. ?; 8. ?;³⁴⁰

Majjeranow Nikołaj Wasiliewicz; 1. prawosławne; 2. ur. 15/27 kwietnia 1873 r.; 3. ?; 4. Instytut Weterynarii w Kazaniu; 5. sekretarz

³³⁸ AGAD, OOCzBSG, sygn. 95, k. 11v; APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 37, k. 8v-9; sygn. 40, k. 11v-12; ПКЛГ на 1898 год, s. 157; УПРМФ, 1896, nr 35; 1896, nr 45; 1903, nr 15; 1904, nr 24; 1900, nr 51; *Список медицинским...1904 г.*, s. 11; *Личный состав...1913 г.*, s. 6.

³³⁹ ПКЛГ на 1898 год, s. 158; УПРМФ, 1898, nr 39; ПКРГ на 1896 год, s. 108; ПКРГ на 1897 год, s. 108.

³⁴⁰ AGAD, OOCzBSG, sygn. 217, k. 7v; УПРМФ, 1914, nr 18; *Личный состав...1913 г.*, s. 16.

1906), lekarz weterynarii 1 Petersburskiej BSG (1906-1914), starszy lekarz weterynarii 1 Petersburskiej BSG (1914-?); 7. św. Stanisława III kl. (1899), św. Anny III kl. (1904), św. Stanisława II kl. (1909); 8. żonaty z Jewgieniją Antonowną Timaszewą wyznania prawosławnego, Boris (1901-?), Jewgienija (1903-?);³⁴⁴

Szechow Stiepan Ławrientijewicz; 1. prawosławne; 2. ur. 28 października/9 listopada 1883 r.; 3. ?; 4. Instytut Weterynarii w Jurjewie; 5. -; 6. lekarz wolno praktykujący (1910-1913), lekarz weterynarii 16 Sandomierskiej BSG (1913-1914), młodszy lekarz weterynarii 10 Rypińskiej BSG (1914); 7. ?; 8. kawaler;³⁴⁵

Wejden Eduard Wilhelmowicz; 1. luterańskie; 2. ur. 18/30 czerwca 1857 r.; 3. ze stanu opodatowanego; 4. szkoła realna, Instytut Weterynarii w Dorpacie (1879); 5. sekretarz kolegiálny (1880), radca tytularny (1883), asesor kolegiálny (1886), radca nadworny (1890); 6. lekarz weterynarii wolno praktykujący (1879-1893), lekarz weterynarii 1 Petersburskiej BSG (1893-1906), lekarz weterynarii 16 Sandomierskiej BSG (1906); 7. św. Stanisława III kl. (1895), św. Anny III kl. (1904); 8. kawaler;³⁴⁶

---

³⁴⁴АРКоС, Акта Стану Цыwilного Парafii Православной в Сandomierzу, sygn. 40, k. 12v-13, akt chrztu nr 21; ПКЛГ на 1897 год, s. 180; УПРМФ, 1897, nr 5; 1899, nr 35; 1904, nr 13; 1906, nr 13; *Список медицинским...1904 г.*, s. 42; *Личный состав...1913 г.*, s. 5.

³⁴⁵УПРМФ, 1914, nr 18; *Личный состав...1913 г.*, s. 19.

³⁴⁶УПРМФ, 1904, nr 13; 1906, nr 13; *Список медицинским...1904 г.*, s. 21.

ANEKS II.
**SYLWETKI PROBOSZCZÓW, DIAKONÓW
I PSALMISTÓW CERKWI PRAWOSŁAWNEJ
W ZAWICHOŚCIE I SANDOMIERZU
W LATACH 1851-1914**

**SYLWETKI PROBOSZCZÓW CERKWI PRAWOSŁAWNEJ
W ZAWICHOŚCIE I SANDOMIERZU**

Informacje biograficzne zostały przedstawione według następującego schematu:

1. nazwisko, imię i otczestwo
2. data i miejsce urodzenia
3. pochodzenie społeczne (stanowe)
4. ukończona placówka szkolnictwa rządowego
5. ukończona placówka szkolnictwa duchownego
6. data święceń diakońskich
7. data święceń kapłańskich
8. data otrzymania godności protojereja
9. przebieg służby
10. piastowane funkcje w administracji diecezjalnej i dekanalnej
11. piastowane funkcje w szkolnictwie rządowym i duchownym
12. stan cywilny (informacje o żonie)
13. informacje o dzieciach
14. otrzymane nagrody
15. data i miejsce śmierci

SYLWETKI DIAKONÓW I PSALMISTÓW CERKWI PRAWOSŁAWNEJ W ZAWICHOŚCIE I SANDOMIERZU

Bogojawlenskij Danił Iwanowicz; 2. ?; 3. ?; 4. ?; 5. ?; 6. 31.10.1856; 7. ?; 8. ?; 9. 15.03.1854-30.10.1856 ponomar³⁵⁸ cerkwi celnej w Zawichoście, 31.10.1856-15.03.1859 diakon cerkwi celnej w Zawichoście, 16.03.1859-? diakon w ?; 10. ?; 11. ?; 12. żonaty z ?; 13. ?; 14. ?; 15. ?;³⁵⁹

Cwietkow Grigorij ?; 2. ?; 3. ?; 4. ?; 5. ?; 6. -; 7. -; 8. -; 9. ?-6.03.1913 psalmista w Końskie, 7.03.1913-?.07.1915 psalmista w Sandomierzu, ?.07.1915-? na ewakuacji w Moskwie; 10. ?; 11. ?; 12. ?; 13. ?; 14. ?; 15. ?;³⁶⁰

Garmata Andriej Iwanowicz; 2. ? r. w Strzelcach w powiecie hrubieszowskim guberni lubelskiej; 3. Syn chłopca; 4. ?; 5. Szkoła Psalmistów w Chełmie; 6. -; 7. -; 8. -; 9. 15.03.1893-31.07.1895 psalmista w Sandomierzu, 1.08.1895-31.07.1903 psalmista w Tomaszowie Mazowieckim, 1.08.1903-?.08.1914 starszy psalmista soboru w Łodzi; 10. ?; 11. ?; 12. żonaty z Aleksandrą Dorofiejewną wyznania prawosławnego córką ?; 13. Nina 12.12.1894, Georgij 1.01.1897; 14. ?; 15. ?;³⁶¹

Gawriluk Stefan ?; 2. ?; 3. ?; 4. ?; 5. ?; 6. ?; 7. ?; 8. ?; 9. 1.09.-15.10.1882 młodszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu; 10. ?; 11. ?; 12. żonaty z ?; 13. ?; 14. ?; 15. ?;³⁶²

---

³⁵⁸Zakrystian – przyp. red.

³⁵⁹APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Zawichoście, sygn. 4, p. 6-7; sygn. 6 (cała księga); sygn. 9, p. 6-7.

³⁶⁰„БЕЛ”, 1913, nr 6, s. 83; 1915, nr 19, s. 233;

³⁶¹APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 29, k. 6v-8; sygn. 34, k. 1v-2; Archiwum Parafii Prawosławnej w Piotrkowie Trybunalskim, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Tomaszowie Mazowieckim, sygn. 1895 r., k. 11v-19, 28v-31, 39v-43; sygn. lata 1896-1902 (całe posyty); sygn. 1903 r., k. 1v-6; *Памятная Книжка Петроковской Губернии на 1914 год*, Piotrków 1914, s. 160; „ХВЕР”, 1903, nr 32, s. 389.

³⁶²APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 18, p. 18-21.

Ignatiuk Nikołaj Josifowicz; 2. ur. ?.?.1888 r. w guberni siedleckiej; 3. Syn diakona; 4. ?; 5. ?; 6. ?; 7. ?; 8. ?; 9. 1.05.1908-14.12.1909 młodszy psalmista w Sopoćkinie, 15.12.1909-6.03.1913 młodszy psalmista w Sandomierzu, 7.03.1913-? II psalmista cerkwi p.w. Zaśnięcia Naświętszej Marii Panny w Warszawie; 10. ?; 11. ?; 12. żonaty od 21.02.1910 z Eleną Porfirjewną Makową ur. ?.?. 1893 r. wyznania prawosławnego córką wachmistrza w stanie spoczynku 16 Sandomierskiej BSG; 13. ?; 14. ?; 15. ?;³⁶³

Jarockij Fieodot Iwanowicz; ?.?.1841 r. w guberni petersburskiej; 3. Syn mieszczanina; 4. ?; 5. ?; 6. -; 7. -; 8. -; 9. 15.02.1867-31.12.1869 ponomar cerkwi celnej w Sandomierzu, 1.01.1870-31.08.1876 młodszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu, 1.09.1876-5.07.1882 starszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu; 10. -; 11. ?; 12. żonaty z Zuzanną Josifowną córką ?; 13. Leontij 9.06.1870 (diakon cerkwi p.w. św. Marii Magdaleny na Pradze w Warszawie); 14. ?; 15. 5.07.1882 w Sandomierzu (utonął prawdopodobnie w Wiśle);³⁶⁴

Jassijewicz (Jasiewicz) Aleksander Miefodijewicz; 2. 29.08.1862 w Zgorianach w powiecie włodzimierskim guberni wołyńskiej; 3. Syn psalmisty; 4. ?; 5. Powiatowa Szkoła Duchowna w Mielcu, Szkoła Psalmistów w Chełmie 16.06.1879; 6. -; 7. -; 8. -; 9. 1.07.1879-18.06.1880 ponomar krestowej cerkwi Domu Arcybiskupiego w Chełmie, 19.06.1880-6.02.1881 psalmista w Łomazach, 7.02.1881-6.08.1884 psalmista w Szlatyniu, 7.08.1884-17.01.1887 starszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu, 18.01.1887 zwolniony ze służby z powodu choroby, 15.06.1887-22.07.1892 psalmista w Ozdeniżu w powiecie łuckim guberni wołyńskiej, 23.07.-17.11.1892 psalmista w Tupalach w powiecie kowelskim guberni wołyńskiej, 18.11.1892 zwolniony ze służby na własną prośbę, 1.01.-31.03.1893 listonosz biura pocztowego w Jędrzejowie w guberni kieleckiej, 1.04.1893-

³⁶³ „БЕЛ”, 1908, nr 9, s. 73; 1910, nr 1, s. 2; 1913, nr 6, s. 83; AUSC w Sandomierzu, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 1910 r., k. 19v-20.

³⁶⁴ APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 2, p. 8-9; sygn. 5, p. 2-3; sygn. 11, p. 10-11; sygn. 18, p. 56-57; APL, ChZD, sygn. 2015, k. 5.

13.05.1894 listonosz wydziału pocztowego w Michałowicach w guberni kieleckiej, 14.04.1894 zwolniony ze służby na własną prośbę, 5-15.07.1894 listonosz wydziału pocztowo-telegraficznego w Olkuszu w guberni kieleckiej, ?.07.1894-17.05.1895 pisarz wolnonajemny Gubernialnej Kasy Skarbowej w Lublinie, 18.05.1895-30.06.1900 etatowy urzędnik do pisma Lubelskiego Gubernialnego Urzędu ds. Włościańskich, 1.07.1900 zwolniony ze służby na własną prośbę, 1.09.1900-31.05.1902 urzędnik kancelaryjny przy komisarzy do spraw włościańskich powiatu janowskiego guberni lubelskiej, 1.06.1902-? kurator szpitala św. Franciszka w Krasnymstawie; 10. ?; 11. 10.01.1886-17.01.1887 nauczyciel śpiewu w Progimnazjum Żeńskim i Progimnazjum Męskim w Sandomierzu, 7.08.1887-22.07.1892 nauczyciel szkoły cerkiewno-parafialnej w Ozdeniżu; 12. 1) żonaty z Julią Fiodorową Twerd wyznania grecko-katolickiego i urodzoną w Galicji córką obywatela wsi Chodywaniec; 2) żonaty z Marią Wasiliewną Kaliszską córką pułkownika w stanie spoczynku; 13. ?; 14. 20.06.1880 stichar, 28.05.1883 błogosławieństwo arcybiskupa, 7.06.1883 podziękowanie naczelnika Chełmskiej Dyrekcji Naukowej; 15. ?;³⁶⁵

Karielin Piotr Nilowicz; 2. ?; 3. ?; 4. ?; 5. ?; 6. 8.09.1910; 7. -; 8. -; 9. 1.01.1887-31.01.1890 młodszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu, 1.02.1890-7.09.1910 starszy psalmista w Sandomierzu 8.09.1910-?.07.1915 diakon na etacie starszego psalmisty w Sandomierzu, ?.07.1915-? na ewakuacji w Pawłowskim Posadzie; 10. -; 11. 20.09.1913-?.07.1915 nauczyciel gimnastyki i śpiewu cerkiewnego w Gimnazjum Męskim w Sandomierzu; 12. żonaty z Marią Titową Łuczyniną wyznania prawosławnego; 13. Elena 19.05.1905, Geor-gij 3.02.1909, Ludmiła 13.04.1911; 14. ?.05.1913 błogosławieństwo od Świętobliwego Synodu; 15. ?;³⁶⁶

³⁶⁵APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 20, p. 20-23; sygn. 21 (cała księga); sygn. 22 (cała księga); APL, ChZD, sygn. 390 (cały poszyt); Lubelski Gubernialny Urząd ds. Włościańskich, sygn. 117 (cały poszyt).

³⁶⁶APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 23, p. 2-11; sygn. 26, k. 6v-13; sygn. 27 (cała księga); sygn. 44, k. 9v-10; „БЕЛ”, 1910, nr 19, s. 251; 1913, nr 10, s. 142; 1915, nr 19, s. 233; *Список служащих в Варшавском Учебном Округе. 1913-1914 год*, s. 143; *Список служащих в Варшавском Учебном Округе. 1914-1915 год*, s. 144.

Koroluk Michaił Fiodorowicz; 2. 8.11.1860 w powiecie zamojskim guberni lubelskiej; 3. Syn chłopca; 4. ?; 5. Szkoła Psalmistów w Chełmie ??.1881; 6. -; 7. -; 8. -; 9. 13.04.1882-?.?.1891 psalmista cerkwi celnej w Praszce, ??.1891-31.07.1895 psalmista w cerkwi celnej w Wieluniu, 1.08.1895-30.06.1897 psalmista w Sandomierzu, 1.07.1897-30.06.1904 psalmista w Tarnogrodzie, 1.07.1904-1906-? psalmista w Turobinie; 10. ?; 11. ?; 12. kawaler; 13. -; 14. -; 15. ?;³⁶⁷

Łopatinskij Wiaczesław Markiełłowicz; 2. 11.06.1884 w Czelomyjach w guberni siedleckiej; 3. Syn księdza prawosławnego; 4. ?; 5. Szkoła Duchowna w Chełmie; 6. -; 7. -; 8. -; 9. 1.02.1904-31.03.1908 młodszy psalmista w Sopoćkinie, 1.04.1908-1.12.1909 młodszy psalmista w Sandomierzu, 2.12.1909-? przeszedł do służby w administracji cywilnej; 10. ?; 11. ?; 12. ?; 13. ?; 14. ?; 15. ?;³⁶⁸

Mazuriewskij Paweł ?; 2. ?; 3. ?; 4. ?; 5. ?; 6. ?; 7. ?; 8. ?; 9. ??.1851-15.09.1853 psalmista cerkwi celnej w Zawichoście; 10. ?; 11. ?; 12. żonaty z ?; 13. ?; 14. ?; 15. ?;³⁶⁹

Renskij Paweł Jelisiejewicz; 2. ur. 15.12.1849 w Pachtanowie w powiecie makariewskim guberni kostromskiej; 3. Syn psalmisty; 4. ?; 5. Szkoła Duchowna w Galiczu 14.06.1868; 6. -; 7. -; 8. -; 9. ??.1868-?.?.1874 śpiewak chóru przy Domu Arcybiskupim w Kostromie, ??.1874-31.08.1876 śpiewak chóru przy Domu Arcybiskupim w Warszawie, 1.09.1876-31.07.1882 młodszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu, 1.08.1882-5.09.1884 starszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu, 6.09.1884-31.05.1892 psalmista w Szlatyniu, 1.06.1892-30.06.1901 psalmista w Uhrsku, 1.07.-31.12.1901 psalmista w Kuliku, 1.01.1902-14.03.1906 psalmista w Opolu, 15.03.1906-?.?.1915 psalmista w Jabłoni; 10. -; 11. ;

³⁶⁷APŁ, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Wieluniu, sygn. 1-2 (całe księgi); APL, Klirowyje Wedomosti, sygn. 149, k. 103v-104; sygn. 151, k. 101v-102; „XBEB”, 1897, nr 14, s. 255, sygn. 162, k. 65v-66; sygn. 177, k. 75v-76; „XBEB”, 1897, nr 14, s. 255; 1904, nr 27, s. 321; „BEЛ”, 1906, nr 9, s. 76.

³⁶⁸APL, ChZD, sygn. 2799, k. 1; „BEЛ”, 1908, nr 7, s. 57; 1909, nr 24, s. 273.

³⁶⁹APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Zawichoście, sygn. 1 (cała księga); sygn. 3, p. 2-13.

12. żonaty od ??1882 z Zofią Grigoriówną Bronwald ur. 15.08.1864; 13. Modest ??1883, Grigorij 1.07.1886, Michał ??1888, Olimpiada ??1891, Nina 30.04.1900; 14. znak Czerwonego Krzyża za pomoc w czasie wojny rosyjsko-tureckiej 1877-1878; 15. ?;³⁷⁰

Rewinowicz Fiodor Pietrowicz; 2. ??1813 w guberni wołyńskiej; 3. ?; 4. ?; 5. ?; 6. -; 7. -; 8. -; 9. ?-14.10.1853 psalmista w ?, 15.10.1853-??1865 psalmista cerkwi celnej w Zawichoście, ??1865-31.12.1869 psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu, 1.01.1870-18.06.1872 starszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu; 10. -; 11. ?; 12. żonaty z ?; 13. ?; 14. ?; 15. zmarł 18.06.1872 w Sandomierzu.³⁷¹

Sworczuk Antoni Andriejewicz; 2. ??1883 w Międzyrzeczu Podlaskim w guberni siedleckiej; 3. Syn psalmisty; 4. ?; 5. Seminarium Duchowne w Chełmie 20.08.1899-12.06.1905 dyplom II kategorii; 6. -; 7. -; 8. -; 9. 15.06.1905-31.01.1908 młodszy psalmista w Sandomierzu, 1.02.1908-20.10.1909 starszy psalmista soboru w Piotrkowie Trybunalskim, 21.10.1909 przeszedł do służby w administracji cywilnej; 10. ?; 11. ??1907-20.10.1909 nauczyciel religii i kaligrafii w 1-klasowej prawosławnej szkole elementarnej w Sandomierzu; 12. ?; 13. ?; 14. ?; 15. ?³⁷²

Szyster Jakow Pawłowicz; 2. ??1839 r.; 3. ?; 4. ?; 5. ?; 6. -; 7. -; 8. -; 9. ??1875-31.03.1890 młodszy psalmista cerkwi celnej w Mławie, 1.04.1890-14.09.1892 młodszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu; 10. -; 11. ?; 12. żonaty od 6.02.1876 poraz drugi z Natalią Gustawówną Sakowską ur. ??1855 r. poddaną pruską, córką nauczycie-

---

³⁷⁰APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 12, p. 30-33; sygn. 18, p. 18-21; sygn. 20, p. 1-19; APL, ChZD, sygn. 1756, k. 3-3v; Klirowyje Wedomosti, sygn. 818, k. 85v-86; sygn. 819, k. 80v-81; sygn. 1003, k. 100-101v.

³⁷¹APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Zawichoście, sygn. 1 (cała księga); sygn. 3, p. 2-13.

³⁷²APL, ChZD, sygn. 2888 (cały poszyt); Klirowyje Wedomosti, sygn. 705, k. 35v; Archiwum Parafii Prawosławnej w Piotrkowie Trybunalskim, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Piotrkowie Trybunalskim, 1908 r., k. 46v-56; APR, Radomska Dyrekcja Szkolna, specjalia, sygn. 382/III, p. 28; „XBEB”, 1905, nr 26, s. 305; „BEJT”, 1909, nr 22, s. 241; nr 23, s. 260; P. Sławiński, *Rosjanie w szkołach Sandomierza...*, s. 261.

uczycielka szkoły elementarnej w Domaszewie), Natalia 23.05.1896 (absolwentka Gimnazjum Żeńskiego w Lublinie), Elżbieta 8.04.1901 (uczennica Progimnazjum Żeńskiego w Zamościu); 14. ???.1896 nabiedriennik, 5.05.1894 błogosławieństwo arcybiskupa, 8.09.1906 skufija, 20.10.1906 podziękowanie arcybiskupa, 1.10. 1914 kamilawka, 1.10.1914 krzyż napierśny; 15. zmarł 9.03.1915 w Łaszczowie w guberni lubelskiej.³⁷⁴

Wołynczik Piotr Andriejewicz; 2. 12.01.1862 w Milkanowiczach w powiecie słonimskim guberni grodzieńskiej; 3. Syn chłopca; 4. ?; 5. Szkoła Psalmistów w Chełmie ?.06.1882; 6. -; 7. -; 8. -; 9. 14.08.-31.08.1882 posłuszny w klasztorze męskim w Radeczniczy, 1.09.1882-14.07.1885 młodszy psalmista w Łomazach, 15.07.1885-31.07.1886 psalmista w Łukowcu, 1.08.1886-30.06.1897 psalmista w Janowie Lubelskim, 1.07.1897-14.06.1905 psalmista w Sandomierzu, 15.06.1905-28.02.1906 młodszy psalmista soboru w Łomży, 1.03.1906-?.02.1912 młodszy psalmista cerkwi celnej w Łomży; 10. ?; 11. ?; 12. żonaty z Marią Piotrowną córką ?; 13. Arseniusz ???.1889, Wiera ???.1896, Nadieżda ???.1897, Lubow ???.1909, Zofia ???.1903; 14. 17.08.1888 stichar, 10.12.1891 błogosławieństwo arcybiskupa, ???.1897 pismo pochwalne od Synodu Świętobliwego; 15. 23.02.1912 w Łomży.³⁷⁵

---

³⁷⁴APL, Chełmsko-Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny, sygn. 662, k. 5, 10-10v; ChZD, sygn. 1901, k. 2, 8-9; ChKP, sygn. 12, k. 1; sygn. 986, k. 1-2; sygn. 1230, k. 51; KGL, sygn. 1894:35, k. 106-109; sygn. 1895:49, k. 131-134; sygn. 1897:18 (b.p.); sygn. 1906:16, k. 109-112; sygn. 1910:43st.II, k. 205-213; Klirowyje Vedomosti, sygn. 154 (b.p.); sygn. 155, k. 60v-61v; sygn. 157, k. 46v-47v; sygn. 160, k. 58v-59v; sygn. 161, k. 54v-55v; sygn. 893, k. 52v-54v; sygn. 894, k. 56v-58v; APZ, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Tomaszowie Lubelskim, sygn. 19, p. 19-20; „XBEB”, 1904, nr 10, s. 125; „XЦЖ”, 1914, nr 22, s. 820; 1915, nr 9, s. 284; 1916, nr 6, s. 97-98.

³⁷⁵APL, Chełmsko-Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny, sygn. 885, k. 6; KV, sygn. 665, k. 110v-111; „XBEB”, 1905, nr 26, s. 305; AUSC w Łomży, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej p.w. Cara Konstantyna w Łomży, sygn. 1912 r., k. 34v-35.

Żirickij Stefan Bartłomiejewicz; 2. ? w guberni włodzimierskiej; 3. Syn ponomara; 4. ?; 5. ?; 6. ?; 7. ?; 8. ?; 9. 1.04.1859-? posłusz-
nik³⁷⁶ w Klasztorze Męskim w Jabłecznej, 20.10.1882-31.12.1886
młodszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu, 1.01.1887-
31.01.1890 starszy psalmista cerkwi celnej w Sandomierzu; 10. ?;
11. ?; 12. ?; 13. ?; 14. ?; 15. ?;³⁷⁷

Żirickij Władimir Pawłowicz; 2. ?.?.1842 w guberni wołyńskiej;
3. Syn księdza prawosławnego; 4. ?; 5. Wołyńskie Seminarium Du-
chowne nieukończone; 6. -; 7. -; 8. -; 9. ?.?.1869-?.?.1871 nauczyciel
szkoły elementarnej w Łazowie w powiecie biłograjskim guberni lu-
belskiej, ?.?.1871-30.09.1872 psalmista w ?, 1.10.1872-31.08.1876
starszy psalmista w Sandomierzu, 1.09.1876-?.?.1880 urzędnik kance-
laryjny zarządu Zawichojskiego Okręgu Celnego; 10. ?; 11. ?; 12. żo-
naty z Aleksandrą Złotkiewicz wyznania prawosławnego; 13. Ludmiła
?.?.1873-24.08.1897, Leonid 6.08.1874, Eugenia 9.10.1881; 14. ?;
15. ?;³⁷⁸

---

³⁷⁶Nowicjusz – przyp. red.

³⁷⁷APL, Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny, sygn. 260, k. 1; APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 18, p. 20-21; sygn. 23, p. 2-3; sygn. 26, k. 1v-2.

³⁷⁸APL, Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny, sygn. 499 (cały poszyt); APKoS, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 8, p. 30-31; sygn. 9, p. 22-23; sygn. 10, p. 26-27; sygn. 12, p. 28-29, 98-99; Lubelski Gimnazjum Męskie, sygn. 682 knlb.; Urząd Stanu Cywilnego, prawosławne-cerkiew pw. św. Jana Teologa w Chełmie, sygn. 5, k. 4v; sygn. 15, k. 31v.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Sankt-Petersburgu

zespół nr 19, inwentarz nr 3, sprawa nr: 43, 45.

zespół nr 560, inwentarz nr 42, sprawa nr 60.

zespół nr 799, inwentarz nr 33, sprawa nr 2324.

Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojenno-Historyczne w Moskwie

zespół nr 4888, inwentarz nr 1, sprawa nr: 49, 61, 62.

zespół nr 4916, inwentarz nr 1, sprawa nr 7, 9, 10.

zespół nr 5039, inwentarz nr 1, sprawa nr 1, 2.

zespół nr 14779, inwentarz nr 1, sprawa nr 4.

Państwowe Archiwum Federacji Rosyjskiej w Moskwie

zespół nr 110, inwentarz nr 24, sprawa nr: 2574, 2689.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

zespół nr 146, inwentarz nr 70, sprawa nr 264.

Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie

zespół nr 1571, inwentarz nr 1, sprawa nr 11.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Komisja Rządowy Przychodów i Skarbu: 2352.

Olkuski Oddział Częstochowskiej Brygady Straży Granicznej:
9, 39, 57, 95, 97, 176, 177, 195, 198, 217.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Адрес-календарь. Общая роспис начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям Российской империи на 1891 год, часть I, Sankt-Petersburg 1891.*
- Алфавитный список Медицинским и ветеринарным врачам, классным чиновникам и фелдшерам, состоящим на службе в Отдельном Корпусе Пограничной Стражи. Составлен 1 января 1898 года, Sankt-Petersburg 1898.*
- „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”: t. VIII.*
- „Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego”: 1822.*
- Годовой Отчёт по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1897 год, Sankt-Petersburg 1898.*
- Годовой Отчёт по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1899 год, Sankt-Petersburg 1900.*
- Годовой Отчёт по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1901 год, Sankt-Petersburg 1902.*
- Годовой Отчёт по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1903 год, Sankt-Petersburg 1904.*
- Годовой Отчёт по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1905 год, Sankt-Petersburg 1906.*
- Годовой Отчёт по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1906 год, Sankt-Petersburg 1907.*
- Годовой Отчёт по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1913 год, Sankt-Petersburg 1914.*
- Инструкция военным начальникам в Царстве Польском, Warszawa 1864.*
- Инструкция козачим полкам, содержащим кордонную страж на границах Царства Польского с Пруссией, областью вольного города Краков и Австрию, Warszawa 1832.*
- Инструкция службы чинов Отдельного Корпуса Пограничной Стражи, Sankt-Petersburg 1912.*
- Инструкция церковным старостам, [b.m.w.] 1890.*
- Краткое росписание Отдельного Корпуса Пограничной Стражи. Исправлено по 1-е Января 1898 г., Sankt-Petersburg 1898.*

STRONY INTERNETOWE

www.funeralassociation.ru/ru/cemetery/smolenskoep/historical.

www.lists.memo.ru/d4/f403.htm.

www.petergen.com/bovkalo/duhov/orlsem.html.

INSKRYPCJE NAGROBNE

Inskrypcja z grobu Josifa Josifowicza Zariembo-Godziackiego na Cmentarzu Katedralnym (część prawosławna) w Sandomierzu.

Inskrypcja z grobu Leonida Dionisjewicza Żiromskiego na Cmentarzu Katedralnym (część prawosławna) w Sandomierzu.

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W TEKŚCIE	7
WSTĘP	9
RODZIAŁ I. POLSKIE FORMACJE GRANICZNE W SANDOMIERZU I OKOLICY PRZED 1851 R	14
ROZDZIAŁ II. ROSYJSKA STRAŻ GRANICZNA W OKOLICACH SANDOMIERZA W LATACH 1851-1889	20
ROZDZIAŁ III. POWSTANIE, ORGANIZACJA I ZADANIA SANDOMIERSKIEJ BRYGADY STRAŻY GRANICZNEJ	33
ROZDZIAŁ IV. FUNKCJONARIUSZE SANDOMIERSKIEJ BRYGADY STRAŻY GRANICZNEJ	46
ROZDZIAŁ V. INFRASTRUKTURA SANDOMIERSKIEJ BRYGADY STRAŻY GRANICZNEJ	56
Posterunek „Sandomierz”	57
Koszary i lazaret Sandomierskiej Brygady Straży Granicznej	65
Koszary oddziału szkolnego Sandomierskiej Brygady Straży Granicznej	69
Sztab brygady i lazaret weterynaryjny	73
Sztab II batalionu Sandomierskiej Brygady Straży Granicznej	77
Klub oficerski	79
Poligon	81
ROZDZIAŁ VI. CERKWIE CELNE W ZAWICHOŚCIE I SANDOMIERZU	85
ZAKOŃCZENIE	92
ANEKSY	94
ANEKS I. SYLWETKI OFICERÓW I LEKARZY SANDOMIERSKIEJ BRYGADY STRAŻY GRANICZNEJ W LATACH 1889-1914	94
OFICEROWIE SANDOMIERSKIEJ BRYGADY STRAŻY GRANICZNEJ	94

LEKARZE MEDYCZYNY SANDOMIERSKIEJ BRYGADY
STRAŻY GRANICZNEJ 165

LEKARZE WETERYNARII SANDOMIERSKIEJ BRYGADY
STRAŻY GRANICZNEJ 169

ANEKS II. SYLWETKI PROBOSZCZÓW, DIAKONÓW
I PSALMISTÓW CERKWI PRAWOSŁAWNEJ W ZAWICHOŚCIE
I SANDOMIERZU W LATACH 1851-1914 172

SYLWETKI PROBOSZCZÓW CERKWI PRAWOSŁAWNEJ W ZA-
WICHOŚCIE I SANDOMIERZU 172

SYLWETKI DIAKONÓW I PSALMISTÓW CERKWI
PRAWOSŁAWNEJ W ZAWICHOŚCIE I SANDOMIERZU 179

TABELE 187

BIBLIOGRAFIA 205

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE 205

ŹRÓDŁA DRUKOWANE 210

OPRACOWANIA 215

STRONY INTERNETOWE 217

INSKRYPCJE NAGROBNE 217

JEDNOSTKI DŁUGOŚCI I POWIERZCHNI
UŻYTE W TEKŚCIE 218

ILUSTRACJE 219